

УДК 336

Л.Т. Калініченко, Г.В. Калініченко

*Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара***ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО АВТОМАТИЗАЦІЇ АУДИТУ В УКРАЇНІ**

У статті сформульовані проблеми автоматизації аудиторської діяльності в Україні. Сформовані вимоги до програмного забезпечення аудиту і охарактеризовані наявні на українському ринку комп'ютерні програми. Наведені пропозиції для ефективної автоматизації діяльності аудиторів та аудиторських фірм.

Ключові слова: аудит, автоматизація аудиту, інформаційні технології, бухгалтерська звітність, аудиторський ризик, контроль, аудиторські процедури.

В статье сформулированы проблемы автоматизации аудиторской деятельности в Украине. Сформулированы требования к программному обеспечению аудита и охарактеризованы имеющиеся на рынке компьютерные программы. Приведены предложения для эффективной автоматизации деятельности аудиторов и аудиторских фирм.

Ключевые слова: аудит, автоматизация аудита, информационные технологии, бухгалтерская отчетность, аудиторский риск, контроль, аудиторские процедуры.

The article presents the problems of audit activity automation in Ukraine. Particular requirements to audit software and computer programs available in the market are characterized. The proposals for the efficient automation of the activities of auditors and audit firms made.

Key words: audit, the automation of audit, information technology, accounting, audit risk, control, audit procedures.

Аудиторська діяльність в Україні за порівняно короткий термін пройшла етап становлення, і її розвиток триває. Але застосування клієнтами аудиторів автоматизованих інформаційних систем потребує проведення аудиту за допомогою комп'ютерної техніки. При цьому комп'ютерні технології сьогодні в принципі можуть використовуватись на всіх стадіях аудиту: під час планування, здійснення, документування аудиторської роботи, оформлення аудиторського висновку. Застосування комп'ютерної техніки не змінює мети проведення аудиторських процедур на кожній із цих стадій, проте суттєво впливає на способи і порядок проведення цих процедур, а отже, на методологію аудиту.

Питання автоматизації аудиту охоплюють весь комплекс складних прикладних проблем, пов'язаних із застосуванням інформаційних комп'ютерних технологій у господарському контролі, аудиті та аналізі фінансової звітності підприємств, оцінці ефективності та надійності інформаційних систем підприємств, а також організації роботи аудиторських фірм у сучасних умовах.

Хоча ці проблемні питання, здавалося б на перший погляд, належать до різних галузей наукової та практичної діяльності: інформаційні технології, бухгалтерський облік, менеджмент, економіка підприємств, господарський контроль тощо, — ведення сучасного бізнесу неможливе без інтегрованого погляду на ці види діяльності, особливо якщо цей бізнес пов'язаний із наданням аудиторських та консультаційних послуг.

В Україні стан справ з упровадженням сучасних технологій в аудит дуже складний. Це підтверджує той факт, що навіть у Росії вже з'явилося близько десятка спеціалізованих аудиторських програмних продуктів місцевої розробки, а в Україні — жодного. Але ж прогрес у галузі інформаційних технологій є надзвичайно стрімким. Міжнародні стандарти аудиту (МСА), що їх видає Міжнародна федерація бухгалтерів і які є з 2004 року обов'язковими для виконання аудиторами усіх країн Європейського Союзу, а з 2005 року — і для аудиторів України, значну увагу приділяють використанню інформаційних технологій в аудиті. З виходом нової редакції Міжнародних стандартів аудиту, яка ознаменувала докорінну перебудову ідеології щодо застосування

інформаційних технологій, стандарти з аудиту в умовах застосування інформаційних комп'ютерних систем вилучено, натомість весь аудит де-факто розглядається як комп'ютерний.

Якщо говорити про застосування інформаційних технологій та комп'ютерної техніки при здійсненні контролю, то ситуація є складною. Більше того, оскільки діяльність багатьох підприємств сьогодні базується на застосуванні комп'ютерних інформаційних систем, то питання контролю їх функціональної дії в технічному сенсі також є надзвичайно важливим питанням як безпеки підприємства, так і безпосередньо контрольної функції. Цим питанням присвячено низку робіт зарубіжних авторів: Е. Чамберса «Комп'ютерний аудит» [3], К. Кловза «Аудит процесів електронної обробки даних» [4], Р.Вебера "Контроль та аудит інформаційних систем" [5]. Російські автори також останніми роками почали приділяти більше уваги питанням автоматизації аудиту – це підручник «Комп'ютерний аудит» за редакцією професора В.І. Подольського [1].

Провівши глибокий аналіз публікацій вищеперелічених авторів, можна виявити деякі проблеми на шляху впровадження використання комп'ютерної техніки і технології в контролі та аудиті. До найважливіших з них належать такі:

1. Аудит фінансової звітності згідно з Міжнародними стандартами аудиту багато в чому має за основу так зване «професійне судження» аудитора, яке ґрунтується на його досвіді та інтуїції. Бездумна комп'ютеризація аудиту при цьому може призвести до такої його автоматизації, яка потягне за собою ряд помилок при проведенні аудиту.

2. Ризики, пов'язані з використанням комп'ютерних систем обробки даних, можуть бути значними. При цьому ймовірність неправильної обробки даних чи втрати частини інформації стає реальною загрозою правильності аудиторського висновку.

3. Розробка аудиторського програмного забезпечення є досить важким процесом, який потребує значних фінансових витрат.

Безумовно, аудитори не заперечують користі автоматизації. Проте характерно, що опитування, проведені серед аудиторів щодо використання в їхній роботі програмних продуктів, також показали, що одними з головних інструментів аудитора, як і раніше, залишаються Word і Excel [2].

Враховуючи специфіку аудиторської діяльності, вимоги до аудиторського програмного забезпечення можуть бути такими:

1. Наявність розвинутих засобів контролю операцій. Контроль може здійснюватися не тільки у момент оформлення документа або проводки, як це прийнято в бухгалтерських програмах, але й тоді, коли в цьому виникає потреба.

2. Гнучкість. Оскільки аудиторам доводиться працювати з різними підприємствами і на кожному з них свої облікова політика, форми звітності та навіть план рахунків, то програма повинна мати можливість швидко переналагоджуватися на специфіку страхової компанії, торгового дому, бюджетної організації, виробничої компанії. У комп'ютерних аудиторських системах повинні враховуватися як загальні вимоги і стандарти аудиту, так і особливості обліку фірм-клієнтів.

3. Зв'язок на рівні баз даних з бухгалтерськими програмами. Необхідні додаткові засоби для введення і виведення даних, представлених у різних форматах.

Крім основних вимог, аудиторському програмному забезпеченню (як і будь-яким іншим прикладним програмам) мають бути притаманні простота освоєння, швидкодія, професійна оперативна підтримка з боку розробників.

Ринок аудиторського програмного забезпечення в Україні перебуває в стадії розвитку. На світовому ринку представлені програмні засоби різних типів, які використо-

вуються у роботі аудиторів і поділяються на дві великі групи: пакети прикладних програм загального і проблемно-орієнтованого призначення, а також програми автоматизації управління аудитом.

Пакети прикладних програм загального і проблемно-орієнтованого призначення. Ця група включає широкий набір готових універсальних програм, з якими повинен вміти працювати аудитор. За функціональним призначенням і застосуванням їх в аудиті виділяють такі підгрупи: текстові процесори; табличні процесори; правові бази даних і довідники; бухгалтерські програми та їх окремі модулі; спеціалізовані статистичні пакети загального призначення; програми фінансового аналізу та їх окремі модулі; програми електронного документообігу.

Програми автоматизації управління аудитом використовують для автоматизації управлінських процедур самих аудиторських фірм. Ці програми дають змогу:

1. Розрахувати собівартість виконаних робіт на основі погодинної оплати, вести облік виконаних робіт і формувати рахунки за виконані роботи, робити розрахунки і аналіз дебіторської заборгованості.

2. Формувати довідники і тексти договорів, акти про виконані роботи, робочі документи.

3. Вести облік витрат часу аудиторів щодо видів робіт стосовно клієнтів і інших робіт.

4. Вести докладні довідники клієнтів, структурних підрозділів компанії та їх співробітників; видів робіт і годинних ставок.

5. Виконувати вибірку даних за довільними критеріями, одержувати статистичні форми звітності.

Такі програми використовують протягом усього процесу аудиту: на етапі планування (планування часу та розподілу обов'язків, граничних показників фінансової звітності, показників суттєвості), на етапі організації аудиту (робота з різноманітними електронними документами, їх обробка, групування, аналіз, агрегування), на етапі контролю (внутрішня та зовнішня перевірка роботи аудиторської команди, відповідність внутрішнім стандартам та стандартам аудиту), на етапі підготовки та обґрунтування аудиторського висновку.

У світовій практиці в аудиторській консультативній діяльності використовуються системи підтримки прийняття рішень при наданні послуг з діагностики бізнесу, приватизації, дослідження ринків, оцінки бізнесу тощо, а також експертні системи при моніторингу діяльності клієнтів, підготовці фінансової звітності тощо.

Аналіз ринку спеціалізованих аудиторських програмних продуктів в Україні показує, що він є вкрай обмеженим. Фактично пропонується автоматизація окремих процедур і задач, причому, частіше за все, за авторською методикою розробників. Розглянемо деякі з цих програм.

Система «Асистент Аудитора» є інформаційно-довідковою системою. Вона призначена для аудиторських фірм, приватних аудиторів, а також служб внутрішнього аудиту і фінансово-економічних служб підприємств. Система «Асистент аудитора» також дозволяє систематизувати виконання аудиторських процедур, починаючи з попереднього вивчення клієнта і закінчуючи оформленням аудиторського висновку, сформуванню низки робочих документів, необхідних для документування аудиту, що дає змогу здійснювати контроль якості аудиторських перевірок, а також забезпечити аудитора (бухгалтера, економіста) довідковим матеріалом із широкого спектра питань бухгалтерського обліку, оподаткування і фінансового аналізу.

Інша програма «Помощник аудитора», створена російською фірмою «Гольдберг-аудит» [1], складається з чотирьох основних блоків, функції яких відповідають чотирьом етапам проведення аудиту.

Блок підготовчого етапу містить анкети для підприємства, яке перевіряють, і бланки-тексти листів, якими обмінюються аудитор і клієнт перед укладанням договору на аудит – лист-пропозиція і лист-зобов'язання. На цьому етапі здійснюють збір даних про клієнта та отриману інформацію вводять у комп'ютер для подальшого використання в інших блоках.

Блок планування містить математичні моделі й алгоритми розрахунків величин аудиторського ризику, рівня суттєвості та вибірки. Через бланки-розрахунки вводять необхідні для розрахунків вихідні дані, що відповідають типу підприємства, яке перевіряють.

Блок процедур аудиту. Основним завданням цього блоку є підготовка матеріалів для аналітичної частини аудиторського висновку. Він містить такі елементи: робочі програми аудиту за розділами; бланки-процедури для кожного розділу аудиту; бланки-тести для окремих розділів аудиту; висновки за розділами аудиту. У цьому блоці реалізують стратегію оптимізації обсягу інформації, яку вводять, з мінімізацією ризику аудиторських помилок.

Блок заключного етапу, який має вступну, аналітичну і заключну частини, містить бланки-шаблони для підготовки офіційного висновку. Форми вступної та заключної частин мають стандартизований вигляд. У блоці є бланк письмової інформації аудитора керівництву економічного суб'єкта.

Також розглянемо ще один програмний комплекс «Експресс-Аудит: ПРОФ». За допомогою цього програмного комплексу на етапі здійснення аудиторської перевірки проводиться аудит фінансово-господарської діяльності комерційного підприємства відповідно до програми, розробленої на етапі планування аудиторської перевірки. У процесі аудиту система в діалоговому режимі послідовно пропонує аудитору питання, що потребують обов'язкового контролю відповідно до персональної програми перевірки закріплених за ним об'єктів аудиту. Якщо під час перевірки фінансово-господарської діяльності організації (підприємства) з контрольних питань, пропонованих системою, аудитор виявляє невідповідність або неповну відповідність вимогам законодавства, він має нагоду зробити про це відмітку у відповідному вікні програми, здійснюючи тим самим систематизований збір аудиторських доказів і формуючи послідовно робочі матеріали аудиторської перевірки.

На етапі оформлення результатів аудиторської перевірки цей програмний комплекс дає змогу сформулювати в підсумку документи за наслідками проведеної перевірки на основі бланків документів, представлених у бібліотеці системи.

Проаналізувавши можливості вищеперелічених спеціалізованих аудиторських програмних продуктів, слід зазначити, що при розробці і впровадженні системи автоматизації аудиту необхідно врахувати наступне:

- програма повинна бути розроблена так, щоб дозволяти користувачам самостійно налагоджувати методологію аудиторської перевірки;
- необхідно реалізувати взаємозв'язок розділів аудиту, аудиторських процедур, потенційних порушень, типових операцій;
- передбачити різні способи статистичного вибіркового дослідження;
- врахувати можливості імпорту даних бухгалтерського обліку з найпоширеніших бухгалтерських програм "1С", БЭСТ, "Парус", "Инфо-бухгалтер" тощо;
- реалізувати автоматичне заповнення робочих документів аудитора даними бухгалтерського обліку;
- містити базу потенційних порушень, а також інструменти для її самостійного наповнення користувачами;
- реалізувати можливість планування доходів і бюджету проекту;

-забезпечити ведення клієнтської бази, підготовку і зберігання договорів, рахунків і актів виконаних робіт;

-дозволити узагальнення виявлених порушень і на їх основі підготування альтернативної звітності;

-забезпечити можливість взаємозв'язку аудиторських процедур і господарських операцій, що перевіряються;

-реалізувати можливість опису аудиторських ризиків і контрольного середовища в розрізі господарських операцій (бізнес процесів).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Застосування комп'ютерів суттєво впливає на здійснення контролю та аудиторських процедур. Однак слід мати на увазі, що контрольні функції є такими, які найважче автоматизувати. І тут аудиторам не слід відокремлювати фінансовий облік і аудит від нагляду за інформаційними системами, що генерують дані. Для перевірки якості показників, що виходять із таких систем, необхідно знати внутрішню побудову самих цих систем, зокрема, щодо вбудованих у них засобів контролю.

Тестування засобів контролю в умовах застосування інформаційних технологій набуває надзвичайної важливості, оскільки тут не можна застосовувати ті критерії суттєвості, які існують в паперових системах обліку. Якщо певну облікову функцію або операцію здійснює програмний алгоритм, то він, як правило, буде однаково обробляти всі подібні операції. Тобто якщо коректні дані подаються для обробки належним чином налагодженому програмному забезпеченню, то їх обробка буде відбуватись кожного разу однаково, як це передбачено в алгоритмі, і на виході не буде помилок. Це зміщує акцент аудиторської роботи на перевірку правильності й цілісності даних, які вводяться, і, що найбільш складно, на правильність функціонування програм.

Сучасні тенденції виглядають так, що майбутнє аудиторської професії – не за «господарським контролем» або «аудитом» як перевіркою бухгалтерської звітної інформації, а за комп'ютерним аудитом у широкому значенні. Така діяльність охоплюватиме аспекти, які тісно пов'язані з обов'язковим аудитом фінансової звітності, але водночас охоплюють широкий спектр консультаційних послуг, що їх можуть надавати аудитори, а саме: перевірки алгоритмів комп'ютерних облікових систем клієнтів і консультування з питань їх належної побудови; аналіз великих масивів фінансових і оперативних даних в електронному вигляді спеціальними програмними засобами з метою їх підтвердження і виявлення шахрайства; аналіз фінансових показників клієнта та їх прогнозування за допомогою потужного математичного апарату економічного моделювання та відповідного програмного забезпечення; допомогу клієнту з питань забезпечення інформаційної безпеки.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Подольский В.И. Компьютерный аудит: практ. пособ. / В.И. Щербакова, Н.С. Щербакова, В.Л. Комиссаров; под ред. проф. В.И. Подольского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 128 с.
2. Работать напряженно или работать эффективно. Организация работы аудитора [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consulting.ru/262mgmtl_1
3. Chambers A.D. Computer auditing / A.D. Chambers. – L.: Pitman books ltd, 1981. – 238 с.
4. Clowes K.W. EDP auditing / K.W. Clowes. – Toronto: Holt, Rinehart and Winston of Canada, Limited, 1988. – 590 p.
5. Weber R. Information systems control and audit / R. Weber. – Upper Saddle River, Prentice – Hall, Inc., 1999. – 1013 p.

Надійшла до редколегії 08.06.2011